

РОЗРОБКА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

***Анотація.** У статті розглянуто сучасний стан та підходи до процесу розробки системи моніторингу конкурентоспроможності регіонів України. Актуальність розробки такої системи є очевидною, але знаходиться у процесі розробки, хоча певні напрацювання у цьому напрямку є. У статті наведено суть та зміст поняття “моніторинг”, принципи організації та етапи проведення моніторингу конкурентоспроможності, а також основні завдання, які повинні вирішуватися за його допомогою. Систематичне проведення моніторингу конкурентоспроможності буде сприяти підвищенню ефективності розвитку регіону та забезпеченню його економічної безпеки. Запропоновано принципи, етапи, методи та обмеження, які слід враховувати і застосовувати при розробці ефективної системи моніторингу конкурентоспроможності регіону.*

Ключові слова: моніторинг, конкурентоспроможність, моніторинг конкурентоспроможності, система моніторингу.

V. Proskura

DEVELOPING OF SYSTEM OF MONITORING OF COMPETITIVENESS OF A REGION

***Abstract.** The current status and approaches to the process of developing a system of monitoring of regional competitiveness in Ukraine have been reviewed in the article. The urgency of developing such a system is obvious, although there are some developments in this direction. The essence and the meaning of the term “monitoring”, principles of organization and monitoring stages of competitiveness as well as the main tasks that must be solved with its help have been described in the article. Systematic monitoring of competitiveness will increase the efficiency of the region and ensure its economic security. Principles, stages, methods and limitations that should be considered and applied when developing an effective system of monitoring of regional competitiveness have been proposed.*

Keywords: monitoring, competitiveness, competitiveness monitoring, system of monitoring.

1. Постановка проблеми

Система управління регіоном у сучасних умовах повинна забезпечувати можливість швидкої реакції на зміни, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, підвищення гнучкості та адаптованості регіональної політики з урахуванням цих змін. Таким чином основною метою створення і впровадження системи моніторингу конкурентоспроможності регіону є підвищення ефективності управління територіальною економічною системою.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Багатоаспектним засадам формування регіональної конкурентоспроможності та розробці системи її моніторингу присвячені роботи зарубіжних та вітчизняних учених: Г. Аралбаєвої [1], Л. Антонюка, В. Геєця, П. Зав'ялова, М. Гельвановського, Л. Сльмінової [6], Р. Фатхутдінова, Н. Пархоменко, М. Хвесика, Є. Хлобистова, В. Шпильової, Л. Ковальської, З. Герасимчук, І. Манцурова, В. Реутова та ін.

3. Постановка завдання

Метою даної статті є розроблення теоретичних та практичних рекомендацій щодо розробки стратегічних напрямів формування системи моніторингу конкурентоспроможності регіонів.

4. Виклад основного матеріалу дослідження

Про наявність сучасної та ефективної системи моніторингу на регіональному рівні на даний час вести мову не можна, адже дослідження проводяться тільки в контексті соціально-економічного розвитку території. Зокрема, Кабінетом Міністрів України розроблено Проект Методики реалізації державної регіональної політики, яка регламентує обов'язковий порядок технічного моніторингу реалізації планових документів у сфері регіонального розвитку та моніторингу ефективності інвестиційних проектів, що фінансуються з Державного фонду регіонального розвитку [9].

Стратегічний моніторинг розвитку регіонів України проводиться також Національним інститутом стратегічних досліджень. Зокрема, дослідження на рівні регіонів здійснюються філіями Інституту, які знаходяться у Донецьку, Дніпро-

петровську, Львові, Одесі, Ужгороді та Харкові. Проведення такого моніторингу зумовлено необхідністю забезпечення реалізації стратегії перспективного регіонального розвитку та регіональної політики України [11].

Звичайно ж, безпідставно вважати, що моніторинг конкурентоспроможності регіонів є абсолютно універсальною і єдино необхідною методологічною основою для подальшого прогресивного розвитку території. Проте він є досить важливим і надзвичайно своєчасним інструментом, що дозволяє виявляти, порівнювати і контролювати переваги окремо взятого регіону в порівнянні з іншими територіями. Отже, моніторинг конкурентоспроможності територій є підстави розглядати як аналітичну систему, створену на рівні регіону з метою забезпечення регіонального управління інформаційно-аналітичною інформацією про внутрішню та зовнішньорегіональні загрози, тенденції їх розвитку, надання допомоги в розробці та впровадженні у життя тактичних і стратегічних управлінських рішень, оцінки ефективності реалізації запроваджених управлінських рішень щодо формування та використання конкурентних переваг. Система моніторингу включає в себе систематичний збір інформації, оцінку показників рівня конкурентоспроможності регіону та його позиції у міжрегіональному рейтингу, прийняття оперативних управлінських рішень щодо виявлення і реалізації конкурентних переваг, розробку та прийняття рішень, спрямованих на покращення соціально-економічного розвитку регіону, а також аналіз ефективності прийнятих рішень.

У результаті проведення моніторингу можна отримати об'єктивну інформацію щодо тенденцій, які покладено в основу розвитку регіону, вивчити інвестиційну активність та потребу в інвестиціях для економіки регіону, фінансові параметри регіону та окремих його суб'єктів господарювання, окремих секторів, зокрема з точки зору забезпечення перспектив розвитку регіону.

Основною сферою практичного застосування моніторингу є інформатизація регіональних сфер управління. Система моніторингу являє собою широкий комплекс заходів організаційного, методологічного й управлінського характеру.

Таким чином, моніторинг у загальному значенні – організоване на постійній основі відстежування процесів з метою прийняття найбільш ефективних управлінських рішень.

Процес моніторингу не повинен обмежуватися лише спостереженням за станом досліджуваного об'єкта. Для того, щоб моніторинг міг застосовуватися як ефективний інструмент для прийняття управлінських рішень, необхідно не тільки відслідковувати основні параметри досліджуваного об'єкта, але й аналізувати, вивчати їх зміну під впливом різних факторів, а також прогнозувати й оцінювати майбутній стан досліджуваного об'єкта. Крім того, необхідною складовою моніторингу є оцінка ефективності вже прийнятих і реалізованих управлінських рішень.

Враховуючи особливості регіону як об'єкта дослідження, більшість вчених під регіональним моніторингом розуміють спеціально організовану і постійно діючу систему необхідної статистичної звітності, збору й аналізу соціально-економічної інформації, проведення додаткових інформаційно-аналітичних обстежень (опитування населення тощо) та оцінки (діагностики) стану тенденцій розвитку і конкретних регіональних проблем [1].

Проте термін “регіональний моніторинг” у науковій літературі та в практиці на сьогоднішній день недостатньо усталений і вживається у різних сенсах – як об'єктивна інформація про окремі суб'єкти, явища, події, процеси; як інформація для контролю; як можливість достовірного планування певних подій, нових економічних процесів.

Наукові розробки та досвід здійснення регіонального моніторингу показує, що він здатен:

1) сприяти забезпеченню економічного зростання тих економічних процесів та явищ, які мають потенційну ефективність для розвитку в окремому регіоні;

2) попередити небажані події або ж вжити попередні заходи з метою уникнення прийняття неефективних адміністративних рішень та дій у регіоні, а також екологічних загроз.

Для формування ефективної державної політики, скорочення відмінностей у соціально-економічному розвитку регіонів та вироблення єдиних підходів у визначенні ефективності проведених у регіонах перетворень необхідна розробка інформаційної системи, що дозволяє виявляти, оцінювати, прогнозувати і контролювати як потенціал різних регіонів, так і ефективність використання цього потенціалу для регіонального розвитку, тобто необхідним є виділення в межах загальної системи регіонального моніторингу підсистеми моніторингу конкурентоспроможності регіонів.

Серед найбільш істотних принципів організації системи моніторингу можна виділити принципи безперервності, системності, варіативності, адаптивності методу проведення моніторингу, верифікації, оперативності і т. д.

У загальному вигляді процес моніторингу конкурентоспроможності регіону повинен включати наступні етапи:

1. Визначення цілей та планування процесу моніторингу.

2. Розробка системи показників, параметрів моніторингу, а також їх цільових значень.

3. Вибір засобів і методів збору інформації.

4. Спостереження, збір та узагальнення інформації відповідно до певних параметрів моніторингу. В якості об'єкта моніторингу виступає система показників регіональної конкурентоспроможності та соціально-економічного потенціалу.

5. Аналіз і оцінка параметрів конкурентоспроможності на основі інформації, отриманої на попередньому етапі.

6. Підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень з метою своєчасного коригування стратегії соціально-економічного розвитку в силу зміни системи конкурентних переваг регіону.

7. Контроль за результатами управлінських впливів та формування інформації для подальшого спостереження.

Таким чином, під моніторингом конкурентоспроможності регіону потрібно розуміти систему безперервного спостереження, аналізу і прогнозування конкурентних переваг певної території з метою забезпечення прийняття тактичних та стратегічних управлінських рішень щодо підвищення ефективності соціально-економічного розвитку регіону.

Основною метою моніторингу конкурентоспроможності регіону є виявлення, контроль та встановлення напрямків нарощування конкурентних переваг території для визначення можливості вирішення поточних та довгострокових завдань соціального та економічного розвитку. Саме таке завдання моніторингу служить базою для прийняття ефективних управлінських рішень адміністрацією регіону: місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування.

Згідно з головною метою результати моніторингу конкурентоспроможності регіону повинні сприяти комплексному вирішенню наступних завдань:

- виявлення конкурентних переваг регіону та систематичне спостереження за їх динамікою;
- визначення резервів підвищення рівня економічного розвитку і конкурентних позицій регіону;
- превентивне виявлення на ранніх стадіях проблем у конкурентному потенціалі регіону та контроль за впливом внутрішніх і зовнішніх чинників на регіональний розвиток;
- своєчасна розробка і застосування регулюючих інструментів, що підвищують конкурентні позиції території.

При побудові системи моніторингу конкурентоспроможності регіону потрібно керуватися наступними основними принципами:

- комплексність моніторингових спостережень, що означає охоплення всього конкурентного потенціалу регіону та всіх факторів, які на нього (потенціал) впливають;
- безперервність моніторингових заходів, що дозволяє мати оперативну інформацію щодо стану конкурентного потенціалу регіону;
- диференціація спостережень за різними елементами конкурентного потенціалу регіону і джерелами його формування;
- чітке обґрунтування критеріїв оцінки, що дає можливість врахувати всі конкурентні переваги регіону;
- системність оцінки, яка передбачає врахування взаємозв'язків базових показників і характеристик конкурентоспроможності регіону;
- достовірність і доступність вихідних даних при виборі базових показників конкурентоспроможності регіонів;
- адекватність часових меж, що забезпечують відповідність системи індикаторів конкурентоспроможності завданням поточного аналізу і прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів;

- порівнюваність показників, що застосовуються для оцінки регіональної конкурентоспроможності регіонів;

- прозорість та інформативність результатів оцінки рівня конкурентоспроможності регіонів при прийнятті оптимальних управлінських рішень;

- розвиток моніторингу на основі вдосконалення методичного інструментарію, технічного оснащення, розширення переліку процесів і збільшення числа об'єктів, за якими ведеться спостереження.

Здійснення моніторингових заходів визначається ефективною взаємодією різноманітних підходів до його проведення та особливостями перебігу певних економічних процесів у регіоні.

У найбільш загальному вигляді моніторинг конкурентоспроможності регіону будується на основі комплексної оцінки або за рахунок надання пріоритету якійсь із складових конкурентоспроможності, що найбільш наочно відображає регіональні позиції на поточний момент часу.

Останнім часом науковому обґрунтуванню підлягає таке поняття, як проблемно-орієнтований моніторинг конкурентоспроможності. У цьому контексті сформовано комплекс принципів організації та проведення моніторингу конкурентоспроможності регіону (системності, комплексності, цільової спрямованості, інформаційної забезпеченості, перспективності, ієрархічності показників, порівнянності, емерджентності, безперервності, практичної значущості) з обґрунтуванням їх значимості та доцільності використання на мезорівні.

Особлива роль у запропонованому комплексі відведена принципам, що дозволяє з достатнім ступенем точності виявляти проблемні зони, які перешкоджають зростанню конкурентоспроможності, оперативну реагувати на виникаючі відхилення, забезпечуючи конкурентний імунітет за допомогою управлінських рішень, що приймаються на основі достовірної моніторингової інформації [6].

Так, принцип системності припускає: проблемно-орієнтований моніторинг конкурентоспроможності регіону представляє спеціально організовану систему спостереження, збору та аналізу соціально-економічної інформації та оцінки тенденцій розвитку конкурентних позицій досліджуваного регіону. Принцип комплексності означає, що аналіз і прогнозування конкурентних позицій території повинні проводитися у взаємозв'язку всіх показників. Принцип емерджентності проблемно-орієнтованого моніторингу конкурентоспроможності регіону повинен враховуватися для запобігання небезпеки використання інформації з низьким ступенем достовірності при формуванні інформаційної бази моніторингу.

Відповідно до передбаченого комплексу принципів розроблений алгоритм побудови проблемно-орієнтованого моніторингу, який складається з наступних послідовних етапів:

1. Перший етап – інформаційне забезпечення системи спостереження, що включає формування сукупності даних, які використовуються для отримання оцінок та прогнозів, вибір способів отримання інформації.

2. Другий етап – комплексний аналіз та оцінка конкурентних позицій регіону в довгостроковому періоді у співставленні з іншими регіонами.

3. Третій етап – розробка прогнозу стану соціально-економічних показників, які адекватно відображають конкурентні позиції регіону.

4. Четвертий етап – розробка рекомендацій, що підвищують конкурентний імунітет регіону й адресовані місцевим органам влади.

Для підвищення достовірності оцінки конкурентних позицій регіону доцільно використовувати такі інструменти, як компаративний і кореляційно-регресійний аналіз. Виділення та прогнозування стану значущих територіальних показників дозволяє проводити перспективний компаративний аналіз, на відміну від використовуваного ретроспективного аналізу, що підвищує оперативність регіонального управління.

Потрібно зауважити: методики здійснення моніторингу конкурентоспроможності регіонів як такої на сьогоднішній день не вироблено. Тому для реалізації моніторингової діяльності слід проводити комплексне дослідження складових конкурентного потенціалу із застосуванням вже розроблених методик.

Для здійснення моніторингу конкурентоспроможності регіону доцільно використовувати наступні групи методів:

- методи, базовані на визначенні та моніторингу основних макроекономічних показників та їх порівняння з пороговими значеннями, а також використання індикативного аналізу;

- методи експертної оцінки для ранжирування території за рівнем загроз;

- методи, базовані на використанні відносних темпових показників за основними макроекономічними показниками і в динаміці їх змін;

- методи математичного аналізу, в тому числі багатовимірною статистичного аналізу;

- методи, базовані на використанні економічних інструментів при оцінці наслідків загроз зниження конкурентоспроможності через кількісне визначення матеріального збитку.

Проте при їх використанні необхідно врахувати наступні обмеження:

- суб'єктивність експертних оцінок;
- необхідність застосування чіткого математичного апарату, що суттєво обмежує кількість показників, які можуть бути використані;

- трудомісткість і неоднозначність процедури обчислення, а також складність чіткої ідентифікації загрози і збитків.

Для системного організаційного забезпечення моніторингу необхідно:

- визнати моніторинг елементом державної діяльності, що здійснюється на регіональному рівні та спрямований на виявлення резервів економічного зростання території;

- встановити регіональний орган виконавчої влади, який є головним у здійсненні моніторингу та визначає порядок і методику цієї роботи;

- встановити види державної економічної діяльності та державні економічні документи, в процесі розробки яких повинні здійснюватися обов'язкові процедури, що забезпечують моніторинг (наприклад, розробка стратегій і прогнозів соціально-економічного розвитку, проектів бюджетів, законопроектів, цільових програм);

- визначити функції окремих органів виконавчої влади у моніторингу по різних сегментах і сферах економіки та обов'язки з їх виконання.

Таким чином, моніторинг конкурентоспроможності покликаний виявити відхилення фактичних або прогнозних параметрів соціально-економічного розвитку регіону від кількісних параметрів порогових значень економічної безпеки, перевищення яких перешкоджає нормальному функціонуванню її економіки в режимі розширеного відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у ній. Моніторинг повинен здійснюватися при підбитті підсумків соціально-економічного розвитку регіону, а також при розробці всіх економічних документів. Найбільш дієве організаційне забезпечення моніторингу – органічне включення в процес і в усі процедури розробки прогнозу соціально-економічного розвитку регіону і країни в цілому.

5. Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Стабільний розвиток регіональної економіки знаходиться в прямій залежності від її конкурентної позиції при міжрегіональному порівнянні. Під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти наявність та реалізацію його конкурентного потенціалу, який, у свою чергу, визначається як різноманітні можливості участі регіону в конкурентних відносинах. Враховуючи, що конкурентоспроможність – явище динамічне, на сьогоднішній день стратегічне управління конкурентоспроможним розвитком регіону вимагає все більшої оперативності. У зв'язку з цим основною метою створення та впровадження системи моніторингу конкурентоспроможності регіону є підвищення ефективності управління територіальною економічною системою як на тактичному, так і на стратегічному рівні. Слід зазначити, що у вітчизняній теорії і практиці регіональної економіки не вироблено єдиного методологічного підходу до кількісної оцінки конкурентоспроможності території. Існуючі методики характеризуються громіздкістю використовуваних показників, у розрахунках не враховуються соціальні характеристики регіону, відсутній інтегральний індикатор, який всебічно описує всі напрями розвитку регіональної економіки, а це вимагає уточнення методичних підходів до кількісної оцінки регіональної конкурентоспроможності, що потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аралбаева Г. Г. Мониторинг как инструмент исследования региональной социально-экономической системы [Текст] / Г. Г. Аралбаева // Вестник экономической интеграции. – 2008. – № 5. – С. 91-99.

2. Андерсон Н. В. Конкурентоспроможність прикордонних регіонів України в умовах євроінтеграції [Текст] : монографія / Н. В. Андерсон, М. Л. Скорик ; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень. – Одеса : ТЕС, 2014. – 224 с.
3. Балабанова І. В. Управління конкурентною раціональністю : монографія / І. В. Балабанова. – Донецьк : Донецький національний університет, 2008. – 458 с.
4. Богатчик Л. Оцінка складових формування конкурентних переваг кластерного розвитку регіонів України / Богатчик Л. // Євроінтеграційні процеси в освіті та науці: трансформація та розвиток. – Тернопіль, 2013. – С. 16-20.
5. Брижань І. А. Конкурентоспроможність регіону: поняття та фактори її забезпечення / І. А. Брижань // Економіка і регіон. – 2010. – № 25. – С. 107-110.
6. Ельміна Л. П. Проблемно-ориєнтований моніторинг конкурентоспроможності регіона: возможности и инструменты анализа / Л. П. Ельміна, Е. В. Мишон // Вестник Воронежского государственного университета. – 2013. – № 2. – С. 83-85. – Сер. География. Геоэкология. // <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/geograph/2013/02/2013-02-12.pdf>.
7. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник / Кузьмін О. Є., Горбаль Н. І. – Львів : Компакт-ЛІВ, 2005. – 304 с.
8. Ліфанова Є. О. Імідж регіону як складова конкурентоспроможності територій / Ліфанова Є. О. // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – Херсон, 2012. – Вип. 2 (7). – С. 130-134.
9. Проект Методики реалізації державної регіональної політики, розроблений Кабінетом Міністрів України // <http://www.csi.org.ua/www/?p=2392>
10. Проскура Д. В. Управление конкурентоспособностью региона [Текст] / Д. В. Проскура. – СПб. : ГУАП, 2008.
11. Стратегії і щорічні програми розвитку регіонів: підсумки реалізації // <http://www.niss.gov.ua/articles/1241/>.
12. Смочко В. Ю. Конкурентний економічний розвиток регіону як причина і наслідок підвищення якості життя / Смочко В. Ю. // Наукові записки. – Львів, 2012. – № 8. – С. 110-115.
13. Шпильова В. О. Конкурентоспроможність регіонів України: методологія та практика [Текст] : монографія / Шпильова В. О. – Черкаси : Пономаренко, 2011.
14. Kitson M., Martin R., Tyler P. Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept // *Regional Studies*. – 2004. – V. 38.9. – P. 991-999.